

השפה הספרותית ו

האידיאלים האלוניים

נתחיל בשאלה שמישהו שאל אותי: האם הקב"ה נמצא כאן? זו הייתה שאלה אמיתית וכואבת. ודאי שיש איזושהי נקודה עצמית שבה הקב"ה נמצא, אבל זו נקודה מסתתרת. השאלה הייתה, האם באידיאלים האלוניים ובשאיפה לאידיאלים האלוניים, הקב"ה נמצא? לכאורה זה נראה כלום.

במאה שנים האחרונות היו שלושה אירועים, שהם בחינה של האידיאלים האלוניים, ושלושתם היו אירועים מטלטלים מאוד. הראשון הוא התחיה של ארץ ישראל, עם ישראל והשפה העברית שקמו לתחיה. ארץ ישראל נותנת פירותיה בעין יפה. אלו סימנים מובהקים לגאולה.¹ גם הקמת המושבות והצעדים המדיניים שהתלוו לזה.

אולי אנחנו כל כך רגילים למה שיש, שאנחנו לא שמים לב לטלטלה הגדלה שיש כאן: כשהגר"א הגדיר את עם ישראל, בזמנו, הוא אמר שהם אבק עצמות.² גם ההיסטוריון ארנולד טוינבי, הוא היה היסטוריון גדול, אולי אבי ההיסטוריה המודרנית, כשהוא דיבר על עם ישראל, הוא טען שאין לעם ישראל זכויות היסטוריות, כיוון שהוא בעצם מאובן היסטורי, משהו מת. האנושות ודאי כבר ספדה את עם ישראל, ופתאום עם ישראל קם לתחיה. ההיסטוריון ארנולד טוינבי לא היה מסוגל לעכל את הדבר הזה. והוא לא היה אדם רשע, הוא בסך הכל היה נורמאלי.

גם בנוגע לשפה העברית – היא לא הייתה שפה חיה, היא הייתה שפה דתית, קצת הזכירה את הלטינית. ופתאום היא קמה לתחיה, היא כבר לא רק שפת הקודש, אלא שפה של יום־יום, שפה מדינית, חברתית, יש בה יחסים בינלאומיים, כלכלה. וכמובן גם ארץ ישראל שהייתה נידחת ועכשיו היא צומחת. שלושת הדברים האלו הם אירוע אחד, שאולי אנחנו נמצאים בתוכו והוא נראה לנו שיגרת, אבל בעצם הוא אירוע מטלטל.

היו עוד שני אירועים שליוו אותנו במאה שנים האחרונות. הראשון הוא מלחמת העולם הראשונה, שהייתה אירוע מאוד טראומטי שקרה לאנושות, האנושות הייתה במצב הרמוניה ושלו, והכל התפרק והתנפץ לה בפנים. האירוע השני הוא מלחמת העולם השנייה. עו"ד ווינרוט מתאר את התקופה אחרי המלחמות, שבעצם כל הסיפורים הגדולים הם חסרי משמעות, מה שנותר הוא הפרדוקס.

¹ סנהדרין, דף צח, ע"א.

² ליקוטים על סיפרא דצניעותה, דף לח, ע"ב.

הרבה פעמים קורה לאנשים שלומדים אמונה או נסתר, שהם לומדים הרבה מושגים אבל הם לא יודעים לזהות אותם במציאות. אם אנחנו מחפשים איך האידיאלים אלוקיים מופיעים במציאות, אלו דוגמאות טובות, ניתן לראות איך שהקב"ה מדבר באידיאלים, איך הוא מדבר דרך ההופעות שלו ומטלטל את ההיסטוריה, ועל ידי זה הוא יוצר תודעות חדשות.

לגבי מלחמת העולם הראשונה, הרב כותב³ שברור לו שיצמחו מהמלחמה שני דברים, ברור לו שזה מיועד לתחיה של עם ישראל, וברור לו שזה יפרק את התיאוריות שהיו עד עכשיו ויבנה דברים חדשים. גם בנוגע לשואה, ברור שקרה משהו בשואה, עם ישראל עבר טלטלה נוראית, אז ודאי שהקב"ה נמצא ומחולל את זה.

אלו האידיאלים האלוקיים, כשהרב מדבר על אידיאלים אלוקיים, ודאי שהקב"ה נמצא בהם. האידיאלים האלו הרבה פעמים גורמים לנו שברים וייסורים גדולים, בגלל שהם באים לחנך ולהרים אותנו. אפשר לומר שהם באים להחיות אותנו.

הייסורים של הבינה

דברנו בפעם שעברה על ה'יחש' – 'כל חיזיון שבא להתיצב במצב של פגישה יחושתית'.⁴ היחש הזה הוא האידיאלים האלוקיים, הוא נקרא גם אלוקים חיים.⁵ אלוקים חיים מאיר בתוך היחש, וכשהוא מאיר הוא מייסר את האדם. אלו ייסורים של אהבה, מכיוון שבני אדם מתעקשים להישאר במקומות הנמוכים שלהם, והקב"ה בא ומדבר דרך הייסורים האלו. אלוקים חיים הוא אותה ההארה של ה'יד החזקה', אלא שכאן הוא לא מופיע בצורה של יד חזקה, אבל עדיין זו היד של הקב"ה, שהיא מטלטלת, הורסת, מפרקת ובונה דברים חדשים.

אלו תופעות שמרעידות את אמות הסיפים שעליהם העולם עומד. לא תמיד אנחנו יודעים לאיפה האירועים האלו יובילו. למשל השואה הייתה יותר מידי טראומתית, ואנחנו עדיין לא יודעים לקרוא לאן היא תוביל. אבל גם ההופעה של התחיה לא פחות טראומתית אנשים עדיין לא מבינים את זה, כיוון שהמערכת מאוד חדשה.

כתוב שהתורה הרגילה היא הבל לגבי תורתו של משיח. זו בדיוק אותה נקודה, שהקב"ה מפרק דברים ובונה אותם מחדש, וזה כואב, בגלל שבני אדם נצמדים למולדת שלהם,

³ אגרות ראיה ג, אגרת תשמ.

⁴ עקבי הצאן, עמ' קל, תחילת מאמר 'דעת אלוקים'.

⁵ עולת ראיה א, עמ' נ, 'יגדל'.

למולדת התבונית והרגשית שלהם, ונשארים שם. לכן צריכים זעזועים גדולים, כדי להיפתח לעולמות ולממדים חדשים.

חכמי הרגש וחכמי המחקר

דיברנו על חכמי הרגש וחכמי המחקר. הזכרנו את הדוגמא של הרצי"ה מהמשנה הראשונה במסכת שבת. יש עני שניגש אל בעל הבית, עכשיו יש שני מצבים, או שהעני נכנס פנימה אל בעל הבית, או שבעל הבית יוצא אל העני. המצב בו בעל הבית יוצא אל העני, נקרא חכמי המחקר; העני הוא הקבוע, היציב, אמת המידה היא שלו, הקריטריון למחשבה הוא שלו, והוא הולך להתבונן במציאות. בעצם המציאות הולכת להישפט על פי המבט שלו.

חכמי המחקר הם ענקיים בתורה, אבל העיקרון הוא שהם שופטים את המציאות לפי אמת המידה שלהם.⁶ אין פסול בשיטה הזו, אבל הם צריכים לדעת שנקודת המבט שלהם היא זמנית, בגלל שמה שאהוב היום לא בטוח שיהיה אהוב מחר. בכל תקופה יש השקפת עולם מרכזית אחרת, והעני, שהוא גדול בתורה, יושב על כיסא ה' ושופט את העולם. זו עבודה לצורך גבוה ולא עבודה לצורך נמוך.

חכמי המחקר

עכשיו צריך לשאול, איך חכמי המחקר פוגשים את שלושת האירועים שהזכרנו?

הרב שג"ר ועו"ד ווינרוט לוקחים את השקפת העולם ששייכת לתקופה שלנו, לכיוון של החלל הפנוי של רבי נחמן. יכול להיות שזו גם הסיבה שהרבה אנשים חוזרים בתשובה לכיוון הזה, מכיוון שאנשים חיים בעולם פוסט-מודרני, בו האמיתות כולן מוטלות בספק. החלל הפנוי הוא פתח בשבילם, כיוון שכל הניסיונות שלהם לחפש את האמת ולברר אותה עלו בתוהו. עכשיו נותרו בפניהם שתי אפשרויות, אפשרות אחת להיות כמו אלבר קאמי ולשאול למה לא להתאבד, אפשרות שניה להגיע למצב של החלל הפנוי שמכיל פרדוקסים.

החלל הפנוי לא מכיל רק פרדוקסים, יש בו גם אמנות, ספרות וזמר. במובן הזה 'צמצום האור שלא כפשוטו' של חב"ד, מאוד דומה לחלל הפנוי של ר' נחמן, זה אותו רעיון, רק שהם מסבירים אותו קצת שונה. בעצם הערכים נעלמים ונשברים, ומה שנוצר בברסלב הוא הפרדוקסים, ובחב"ד הוא המעשים. אצל חב"ד על ידי המעשים ניתן לפגוש את האור הסובב שנמצא בתוך המציאות, ושם פוגשים את הקב"ה.

⁶ אגרות ראיה ג, עמ' סז, אגרת תשצג.

גם התנועה המפא"יניקית לא שונה בהרכה. למשל לאה גולדברג כותבת⁷ שהאדם הוא לא הומררליגיוזי רגיל, אלא הומרדרפנציאל. הכוונה שאת כל הסיפור הגדול צריך לקחת ולנתח אותו לדברים קטנים מאוד, ובעצם האדם בנוי מסיפורים קטנים. היא גם כותבת שהאדם הוא איש של לבורטרי⁸. הכוונה שהמציאות היא מה שניתן לראות במעבדה, בחושים. זה דומה מאוד ל'צמצום האור שלא כפשוטו', מכיוון שיש כאן מעשים קטנים ומלחמה בגודל, כיוון שהגודל הוא נורא ואיום, הוא מביא את האדם למקומות קשים.

לפי השיטה הזו, אפשר לומר שתפקידו של האור הממלא, הוא לקחת את האדם מהמקום של עץ הדעת טוב ורע, שבו האדם חי רק את עצמו, למקום שהוא מכיר שזו גאווה והתנשאות. (ודאי זה נכון כשנמצאים בחו"ל, בטומאה). זה כמו בסיפור על הקבצן שהיה מלך, ורצה להישאר רק עם כותונת. מכיוון שהוא הבין שהמלכות שלו מובילה לקטסטרופות, או לפרדוקסים, או למעשים. המעשים הם התוצר של העובדה שבעצם הכל הוא אחיזת עיניים, ומה שנותר הוא המעשה. במעשה הקב"ה עצמו מתגלה.⁹

ככה מוסבר בכתר שם טוב על עבודת ה' שקשורה למצוות פרה אדומה.¹⁰ 'פרה' זה מלשון להפרות, כאשר אדם נמצא בטומאה הוא צריך להתפאר, זה בסדר, זה מה שעוזר לו לצאת מאיפה שהוא נמצא, מכל הקליפות הקשות. אבל באיזשהו שלב הוא צריך להבין, שמה שטיהר אותו כשהיה טמא, עכשיו מטמא אותו. לכן עכשיו הוא צריך לזרוק את זה. זה מה שנקרא שפרה אדומה מטהרת את הטמאים ומטמאת את הטהורים.

ההתפארות היא של הדעת, פרה אדומה מלשון הפריית הדעת. עכשיו כשגמיעים לשלב של הגאולה, צריך לדעת שזה מטמא. לכן נשאר רק המעשה במובן הממשי שלו. זה קשור מאוד לצמצום האור שלא כפשוטו. צמצום האור שלא כפשוטו אומר שבסופו של דבר מה שיש לאדם הוא המעשה של המצווה, שהוא כותב על קלף מבהמה טהורה, עם דיו שחור. במעשה אפשר לפגוש את הקב"ה עצמו, בתור אור סובב. הסיבה לכך היא מכיוון שהאור הממלא הוא בעייתי. גם האור הממלא של הקדושה, הוא היה רק בשביל להוציא את האדם, מהחורבן של עץ הדעת טוב ורע.

תסלחו לי שאני מכניס את כל האנשים האלו לחכמי המחקר, אבל זה קרוב, כיוון שיש כאן תודעה אנושית, שבהתחלה היא מתפארת מאוד, ומגיעה למדרגות גדולות, אבל אחר כך

⁷ לאה גולדברג, 'יומן ספרותי: מבחר רשימות עיתונות - 1928-1941', עמ' 201. היא כתבה אותו בתקופה שהיא הייתה סטודנטית בגרמניה, תקופה בה התנועה הנאצית התעוררה.

⁸ Laboratory (מעבדה).

⁹ 'שערי אורה' של האדמו"ר האמצעי, דף נה, עמוד א-ב.

¹⁰ כתר שם טוב, פסקה שצ"ג.

היא מתרסקת, ומגיעה תפיסה אחרת למלא את מקומה. יכול להיות שאפשר להסביר גם את חב"ד וברסלב קצת אחרת. הלכנו בכיוון של הרב שג"ר ועו"ד ווינרוט, הם יותר מתארים את חווית הפוסט טראומה שהדור הזה עובר, ממילא אלו המסקנות שלו. אבל לא חייב להיות שזה ההסבר המלא של חב"ד וברסלב.

חכמי הרגש

חכמי הרגש ניגשים לאירועים האלו בצורה שונה.

לכאורה היו כאן אירועים ענקיים, קטסטרופליים, רעידות אדמה שהחריבו את התרבות האנושית. ובצדק, כיוון שהעמים שעשו את המלחמות האלו, הם כביכול העמים הטובים, האידיאליים, ההרמוניים, אלו שדברו על מדע ופילוסופיה, הם עשו את זה. אז רעידות האדמה הן אדירות, וממילא המסקנה הפוסטמודרנית היא מסקנה נכונה. עכשיו השאלה האם אפשר בכלל לתאר כאן משהו אחר?

הרב מכנה את חכמי הרגש, 'נבוני לחש של רגשי הנפש'.¹¹ קודם כל אלו נבונים, אנשים שמבינים. נכון מתאר מחשבה, הוא מתאר את היחש, את אלוקים חיים שמתגלה בנו. אלוקים חיים הוא איך שהקב"ה מתגלה בנשמה. אבל חוץ מ'נבוני', יש כאן גם את הביטוי 'רגשי הנפש'. 'רגשי הנפש' לא קשורים להבנה שלנו, אלא הם אלו שלוחשים כאן.

אפשר להגיד שיש כאן שני נושאים שונים, ההיכל והתוכן. 'ההיכל' אלו רגשי הנפש, ו'התוכן' הוא הנבון. הנבון עסוק בלהשיג תוכן מתוך דבר הרבה יותר גדול, שהוא רגשי הנפש. רגשי הנפש הם המכלול, במילים שלנו קראנו לזה היכל. הנבון זו התודעה שמסתכלת על לחש הנפש, הוא מקשיב ושומע את הלחש של הנפש. ואילו לחש הנפש הוא מה שמתחולל בנו לא מצד המחשבה.

יש הבדל בין שני המאמרים, 'דעת אלוקים' ו'עבודת אלוקים'. ההבדל איננו שדעת אלוקים עסוק במחשבה ועבודת אלוקים עסוק בתפילה, אלא עבודת אלוקים עסוק במדרגה הרבה יותר גבוהה מדעת אלוקים. אחד הביטויים להבדל הוא ביחס למילים, למושגים. בדעת אלוקים המושגים הם משהו גבוה שאנחנו רוצים לפגוש, ואילו בעבודת אלוקים המילה היא היכל. ההיכל הוא הנושא שלנו, עליו אני רוצה לדבר.

בהמשך נסביר איך חכמי הרגש מתייחסים לשלושת האירועים שהזכרנו. אבל קודם נסביר מה הכוונה שהלחש של הנפש הוא היכל.

¹¹ אגרות ראייה ג, עמ' סז.

השפה כהיכל

כשהרב מדבר על הלחש של רגשי הנפש, הוא מתכוון למילים ולשפה. יש שלוש אפשרויות איך לתאר את השפה. שתי האפשרויות הראשונות מופיעות גם אצל ר' נחמן, בתורה שמדברת על ההבדל בין שפת הקודש לבין השפה האנושית.¹²

לפני שנכנס להסביר את השפות השונות, נסביר מהי בכלל שפה. לכאורה שפה היא האופן בו אנו מתקשרים עם בני אדם, כלומר, יש במציאות את פלוני ואלמוני והם מדברים ביניהם. אבל זה לא כך, מכיוון שהדרך לא פחות משמעותית מהתוכן, היא אפילו הרבה יותר חשובה. אפשר לומר שהשפה היא הדרך, היא קשורה למושג יחש שאנחנו מדברים עליו, היחש הוא לא התוכן, אלא הוא הדרך. כמו שהכבוד להורים ולמורים מאפשר לנו ללמוד מהם, ככה אם יש כבוד לקב"ה אז אפשר ללמוד ממנו¹³ – זה היחש. אפשר לומר גם שזה הכלי, ההיכל. הכלי מאוד חשוב, כיוון שהוא המפתח לכל דבר, אם יש לנו כלי טוב, ניתן להשיג תוכן טוב, ואם אין כלי טוב לא ניתן.

לכן שפה היא הרבה מעבר לאופן בו מועברת התקשורת בין בני אדם. השפה היא המסורת, היא האוצר של התופעה, היא האדם המדבר. אפשר לומר שהשפה היא הכלי, ההיכל, שדרכו המציאות הולכת ומתבררת. האופן בו אנחנו נתאר את השפה, בעצם מכין את היחש אליו המציאות תתגלה. כשאנחנו מדברים על שלוש בחינות לתאר את השפה, אנחנו בעצם שואלים, מה יש כאן? איך הקב"ה מתגלה בעולם? האם יש הבדל, אם הקב"ה מתגלה דרך השפה העברית, או שהוא מתגלה בשפה אחרת: אנגלית, צרפתית, גרמנית, ערבית, יפנית?

השפה האנושית

הבחינה הראשונה של השפה, היא השפה האנושית. השפה האנושית היא סוג של אבולוציה, האדם התחיל מחוויות יצריות ובהמיות, צרכים מאד נמוכים שנמצאים גם אצל החיות, והוא עובר עידון, זיכון וריכוך, עד שבסוף אותם צרכים נמוכים נהפכים לשפות מאוד גבוהות, שפות עמוקות. חשוב לדעת את התנועה הזו, כיוון שגם כשהשפה מאוד גבוהה והיא מגיעה למדרגות מאוד גבוהות, היא עדיין מכילה את השורשים והיסודות שקדמו לה, שהם יצר ההנאה, השלטון והניאוף.

¹² ליקוטי מוהר"ן, יט, ג.

¹³ חבש פאר, פרק א; עין איה ברכות, פרק שביעי, יב.

ככה הרב כתב ביחס לתורת האבולוציה של דרווין,¹⁴ שפחות משנה אם יש אבולוציה מבחינה מדעית-פיזיקלית, אבל מבחינת ההתפתחות של האדם מבחינה תודעתית וערכית, ודאי שיש אבולוציה. האדם עובר תהליכים של השתכללות, השתדרגות, והמציאות הולכת ונעשית יותר ויותר מעודנת, יותר עשירה ואיכותית.

זו השפה של כל המין האנושי, שפה שהולכת ומתפתחת, משדרגת, מעדנת ומוזכנת את עצמה, עד שבסוף היא נהפכת לשירה. רק כשהיא מגיעה למדרגה של שירה, אז האמת והמציאות יכולות להתגלות דרכה. הסיבה לכך היא שהמציאות באמת היא החיים, ואילו הדומם הוא חלק שולי מאוד מהמציאות. כלומר החיים הם החומר הריאלי של המציאות, והם מופיעים כשהשפה מתפתחת מאוד ומגיעה לשירה.

הרי אין זה משנה אם מראה של זריחה מופלאה, הוא תוצר של חוקי טבע, או שעשתה אותו חבורה של גמדים. נכון שהקב"ה מאוד חכם, אז הוא משתמש באמצעים טכנולוגיים גדולים. אבל הנושא הוא הסיפור שהקב"ה רוצה לספר, ולא איך זה בדיוק נעשה.

כאשר השפה עוברת סובלימציה ומגיעה לערכים מאוד גבוהים, עד שהיא מתפתחת לשירה, היא מתארת אמת, היא מתארת את המציאות. מופיעות דמויות כמו גתה למשל, אנשים שהצליחו לבטא את העולם בצורה אמיתית. אפשר להגיד שגתה הוא אחד המדענים הגדולים שהיו בעולם, ודאי יותר ממדעי הטבע.

ספרות

לכאורה, למה הנושא שלנו הוא השפה הספרותית של הרב, האם הרב כתב רומנים או משהו כזה? לא. הנושא הוא, איך האמת מתגלה בעולם, והאמת מתגלה בספרות. הספרות היא השפה המדעית האמיתית של המציאות. כשאדם מגיע לתודעות ולהבנות, המציאות יוצאת דרכו אל הפועל, והיא יוצאת כספרות. כלומר, לא רק צלם אלוקים שבתוכו יוצא אל הפועל, גם המציאות יוצאת אל הפועל, הקב"ה מדבר וגם האדם מדבר.

הכוונה שהשפה והצורה שבה היא מסתגנת ומופיעה, מתארת את הדברים הכי אמיתיים שיש. לכן הרבה פעמים במחקר של השפה, ניתן לתאר דברים מאוד ראשוניים בתודעה של האדם.¹⁵

¹⁴ אגרות ראיה א, אגרת קלד.

¹⁵ לדוגמא, היידגר פתח פעם את אחת ההרצאות שלו בשאלה, מה זה פילוסופיה? הוא הסביר את זה דרך התבוננות במבנה השפה. בשפות האירופאיות יש מושג שאנחנו מכניסים בלי לשים לב, כמו I am,

שפת הקודש

הבחינה השניה של השפה, היא השפה שמתאר ר' נחמן, היא שפת הקודש שאיתה הקב"ה ברא את העולם. אם נשתמש בלשון של חב"ד, 'צמצום האור שלא כפשוטו', אז יש לנו כמו גאון בתורה, שכל התורה שהוא למד נמצאת ומחוברת אצלו. אבל עכשיו זה נגזר ומה שניתן לראות זו הגרסא שלו. ככה גם אור אין סוף כאילו נגזר, ומה שאנחנו יכולים לפגוש הוא השפה שאיתה הקב"ה ברא את העולם.

השפה הזו היא לא שפה מדינית, היא שפה של תפילה. היהודי בגלות לא דיבר בשפת הקודש, הוא דיבר בשפה של המקום שבו הוא חי את חיי היום יום שלו. השפה העברית הייתה רק לפיוט ותפילה.

השפה בהקשר הזה היא הצמצום, היא כמו חומה. יש מלך, למלך יש המון מחשבות ורעיונות, אבל עכשיו הוא יושב על הכיסא שלו, ומקבל את כל מי שבא אליו. כשהמלך יושב על הכיסא שלו, לא רואים את כל הגודל שלו. זה נקרא שהאור מצומצם לא כפשוטו, כיוון שהמלך הוא ודאי הכל, אבל כשהוא יושב על הכיסא, הוא מצמצם את האור ומצווה מה לעשות. גם האדם שבא לפניו נעשה חסר משמעות, אפילו אם בעולם שלו האדם הזה מלך, כשהוא בא לפני הקב"ה הוא משתחוה ומקבל את הגזרה שלו. במקום הזה האור שממלא אותנו הוא בעצם חסר משמעות, כיוון שהוא אור של עץ הדעת טוב ורע. הוא מאוד דומה לשפה הגרמנית והאנגלית, רק ברמה יותר גבוהה, ברמה של הרגשת הייאוש והרגשת הזרות שיש כאן.

השפה העברית לפי צמצום האור שלא כפשוטו, היא בעצם מילים, מושגים שהם אמיתיים ולוקיים, אבל האור שלהם מסתתר. לכן האור הממלא הוא פחות משמעותי, כיוון שהאור הממלא הוא מה שאנחנו מבינים מצדנו כשאנחנו רוצים לפגוש את האור הזה, הוא רק נובלות חכמה. ואילו הדבר האמיתי הם המילים והמושגים שאיתם הקב"ה מתגלה ויוצר את מה שהוא יצר.

אבל יש בחינה שלישית של שפה, אנחנו נקרא לה היכל ופלטריין.¹⁶ העובדה שהיא היכל, אומרת שזו כבר לא רק שפת קודש, אלא שפה מדינית ארצית.

שמשמעותו 'אני קיים'. הוא אומר שהפילוסופיה היא כמו ה-is, what is it, ה-it זה כאילו המציאות, וה-is הוא הקיום. זו דוגמא איך האמת מתגלית דווקא דרך שפות. אפשר להראות איך השפה מתארת במבנה שלה, דברים שעוברים לנו בלי לשים לב. כשחושבים על זה היא מתארת את האמת בצורה הכי עמוקה שיש.

¹⁶ עקבי הצאן, עמ' קמב, תחילת מאמר 'עבודת אלוקים'.

'כוח מעשיו הגיד לעמו'

הרב אשכנזי מדבר על כך שהתורה מאחדת שני מושגים הפוכים: קנון חוקתי, שזו תפיסה חוקתית שלמה גדולה, וגם סיפורי היסטוריה. סיפורי ההיסטוריה הם האנתרופולוגיה של מקבל התורה, לכן הם משולבים ביחד, כיוון שהקב"ה רוצה ללמד אותנו מיהו מקבל התורה. בלשון אחרת אפשר לקרוא לזה 'כוח מעשיו הגיד לעמו'.

השאלה האם העברית היא שפת קודש, או שהיא היכל והיא משמשת גם בתור שפה מדינית וארצית, קשורה לפירוש הפסוק 'כוח מעשיו הגיד לעמו'. האם 'כוח מעשיו הגיד לעמו' נאמר רק לצדיק, או לכנסת ישראל כולה. אם הוא שייך רק לצדיק, פירושו של דבר שהכיסא הוא שם למעלה, ואנחנו עומדים מתחת לכיסא ומנסים לשמוע את הכיסא. הכיסא הוא המלכות של הקב"ה בעולם, כשהקב"ה מולך הוא מדבר בשפת הקודש, זו השפה השמימית.

צבי מרק¹⁷ אומר ש' נחמן מאוד דומה לציונות הרוחנית, (בשונה מהציונות המדינית והמעשית), זה מתאים לשפה השמימית, כמו בתיאור שלו על הניגון של המשיח, שכולם נמשכים אחרי הניגון ובאים לבנות את ההיכלות שלהם בירושלים. זה דומה לכיסא שאנחנו רואים את הצד התחתון שלו ולא פוגשים את המלך.

אבל אם אנחנו אומרים ש'כוח מעשיו הגיד לעמו' זו האנתרופולוגיה של העם שקיבל תורה, אז אין כאן צדיק, אלא עם שקיבל את התורה. הקב"ה השרה את שכינתו באומה הישראלית, והאומה הישראלית היא אומה מדינית, חברתית, אומה שיש בה גם תאוות ויצרים. יש בה מידות קשות, ולא רק מידות רכות. מידות קשות הן קנאה ותחרות – איתם שולטים כאן בעולם, איתם מופיעים בעולם. אם לא נשתמש גם במידות הקשות, נוכל ליצור מלכות שמימית אבל לא נתקן את האדם, האדם נשאר מקולקל. לכן חייבים להכניס את האלוקות גם למידות הקשות.

לא ניתן להכחיש את מלחמת העולם הראשונה והשניה, לא ניתן להדחיק ולהכחיש את כל העומקים שהתרחשו שם. נכון שזה שטני, זו הסיבה שצריך להיזהר; אבל לקחת את זה לכיוון של פוליטיקליקורקט, להכניס הכל למילים קטנות ולשבולנות שעומדות מעל המציאות ולא חודרות למעמקים שלה! – זה שקר. הרי המציאות קיימת והיא לא תיעלם, לא משנה אם הצמצום הוא כפשוטו או לא כפשוטו. לא ניתן להדחיק ולהכחיש

¹⁷ בספרו 'מגילת סתרים: חזונו המשיחי הסודי של ר' נחמן מברסלב'. בכללי, צבי מרק הוא יהודי מאוד אמיתי וכנה, הוא לא מעוות את ברסלב, גם הברסלברים נותנים בו אמון.

את האדם, באמצעות מערכות מופשטות. צריך לדעת שככה האדם התנהג, אחר כך אפשר להיזהר ולהתבונן לאן העומקים האלו הובילו את האדם, למקום הכי שטני שהיה בהיסטוריה האנושית.

לכן צריך את הסיפורים של האבות, צריך את האנתרופולוגיה של מקבל התורה, בגלל שצריך להכיר את העומקים של האומה, בלי זה לא ניתן לתקן את האדם. צריך להיכנס לעומקים האלו, לפגוש אותם ולתקן אותם, לכן השכינה שורה במקומות האלו.

אבל יש עוד נקודה חשובה, שיכול להיות שרק דרך העומקים האלו אפשר לפגוש את הקב"ה. את הנקודה הזו נראה בהמשך.

שפת המחשבה

נראה איך הרב מתאר את הבחינה השלישית של השפה:

מפני הגובה האלהי של המחשבה הישראלית העצמית, אין הדברים יכולים לצאת בכירורם המגולה, והשירה והרמז מוכרחים להיות רק הם הכלים שאור ישראל הסודי העליון מתראה על ידם. (שמונה קבצים, ב, שכ).

הרב בכלל לא מדבר על שפה ומילים, הוא מדבר על מחשבה. המלך בכלל לא צמצם את האורות שלו, הוא נמצא כאן עם האורות שלו וזה עולם המחשבה. הדבר הזה יוצר בעיה גדולה מכיוון שאי אפשר להכניס את המחשבה הזו לכלים.

האור הזה הוא האור הממלא של ר' חיים מוולוז'ין, שהוא בעצם האור הסובב של בעל התניא. מבחינת האור הזה אין הבדל בין לפני שנברא העולם לבין אחרי שנברא העולם. ההבדל אם אומרים שאור כזה הוא ממלא או שהוא רק סובב, איננו רק טרמינולוגי, אלא זה משהו אחר לגמרי. כדי שאור כזה יוכל למלא אותנו צריך להקשיב ללחש של הנפש. הלחש של הנפש הוא איך-סוף לא-מושג, כיוון שלא ניתן להבין אותו מבחינה שכלית, אבל דווקא בגלל שלא ניתן להבין אותו מבחינה שכלית, הוא שוכן בתוך המציאות וממלא אותה. זו המחשבה שהרב מדבר עליה כאן, אלו המחשבות של העולם וגם המחשבות שקדמו לעולם – הם מה שיש בהיכל הזה. ההיכל הזה הוא השפה העברית, השפה העברית לא נמצאת בינו לבין הקב"ה, אלא היא מכילה אותו בתוך הגדלות האלוקית. ואז אדם משיג את המחשבות של העולם, ויותר מכך, את המחשבות שקדמו לעולם.

כל הגיון אלהי ונשגב של הגויים, אפשר לו להתלבש בשפה ובלשון ברורה, מפני שאינם מתרוממים ממעל לערך הדיבור. (שם).

לגויים אין בעיה להתבטא בשפה ולשון. בגלל שהשפה שלהם היא התיאור של החיים של בני אדם, תיאור של הסובלימציה ושל התודעה שהלם.

אמרנו בשיעור הקודם שיש באמונה מימד שכלי, שקשור לחוויה הדתית שכל המין האנושי חי אותה, וגם לפילוסופיה שמתעסקת בהגיון האלוהי. לכן ודאי שיש צד אלוקי באנושות, אבל גם הוא בסך הכל סובלימציה ועידון של העולמות התחתונים בהם הם נמצאים.

מפני שאינם מתרוממים ממעל לערך הדיבור, הם לא מגיעים מעבר לדיבור. משמע שעם ישראל כן חי מעבר לדיבור, הוא חי בעולם המחשבה. הרב כותב¹⁸ שעם ישראל היה יכול לגמור את כל התיקון שלו במחשבה, הסיבה שהוא צריך לדבר, היא מפני שהוא נמצא בשליחות היסטורית, לכן אנו נצרכים לאומה המדינית והחברתית שלנו. אבל יש את מה שקודם לזה, והוא העיקר, עולם המחשבה, שם אנחנו חיים באמת.

שירה

הדיבור שמתאר את המציאות הוא בעצם שירה. גם לגויים יש שירה, אנשים כמו גתה, משוררים בעלי שיעור קומה. אלו אנשים שהגיעו למקום של תיאור המציאות, אבל תמיד במובן של השפה שמתחילה מניאוף וקנאה והיא עוברת סובלימציה ועידון. לכן הם יכולים לתאר את הטבע בתור משהו שטני, ובסופו של דבר הם יוכרחו לחזור אל העולם הדתי.

הרב כותב¹⁹ שהסיבה שלא מבינים רוחניות, היא בגלל שלא חושבים. לכן לא נכון לטען שלגויים אין שירה, מי שקצת חושב, ומתבונן סביב, יודע שלגויים יש שירה. גם הרב אומר במפורש שיש לגויים שירה.²⁰ גתה היה משורר, אי אפשר להכחיש את זה. אבל זו שירה של סובלימציה, שירה של עץ הדעת טוב ורע, שמצליחה להגיע להישגים מאוד גבוהים. מכיוון שזו שירה של סובלימציה ניתן לתאר אותה ולהמשיג אותה בצורה טובה.

השירה של עם ישראל היא אחרת, היא שירה של המחשבות שקדמו לעולם, לכן היא לא יכולה לצאת בצורה ברורה.

¹⁸ אגרות ראייה ג, אגרת תתמג.

¹⁹ פנקסי הראייה חלק ג, עמ' שכז, ה.

²⁰ עיין בעולת ראייה, עמ' רה, 'ספרו בגוים כבודו'. שם הרב מסביר מהו גוי, הוא כאילו מתאר שם את העם הגרמני, כעם שמגיע לשירה.

גלילי שחר מתאר מאוד יפה את הספרות האנושית. הספרות האנושית היא רומן, היא תמיד באה לתאר סיפור שלם. אבל יש לה בעיה שהיא אדיפלית: יבוא בן אחד ויתאר רומן מושלם, אבל אחריו יבוא הבן שלו וגם הוא ירצה לבנות רומן משלו, וכל בן תמיד יבוא על אותה האמא. בגלל שיש רק אישה אחת – זה החומר הקדום, שלא משתנה.²¹ לכן כל חכם של המחשבה האנושית, בא לתאר עולם ומלואו, שירה מופלאה, אבל תמיד הבן צריך להרוג את אבא שלו, וגם האבא הקודם הרג את אבא שלו, כיוון שלכל אחד יש את היומרה לספר את הכל.

האופן שגלילי שחר מתאר את הספרות האנושית, מתאים גם להסבר של הרב לספרות האנושית. ההבדל ביניהם נמצא כשגלילי שחר מתאר את הסיפור הישראלי היהודי. הוא הסיפור של הר המוריה, 'וילכו שניהם יחדיו'. בסופו של דבר הוא מחבר את הסיפור היהודי לר' נחמן, זה סיפור דתי, סיפור של שפת הקודש. שפת הקודש היא שפה שמימית, היא לא ארצית מדינית. ואילו אצל הרב הספרות היא מדינית ארצית, היא שפה של עם.

לכן הרב כותב שעם ישראל לא חי את הלשון, אלא הוא חי את המחשבה – 'אנחנו בתוך עצם הקודש שרויים'. הלשון היא רק בשביל לבטא את המחשבות שלנו:

כי לא בהם כי אם בנו בחר מכל עם, ורוממנו מכל לשון. אפילו מלשון הקודש, בתור לשון, רומם אותנו עליו, כי אם אנחנו בתוך עצם הקודש שרויים, ועצם הקודש מתוך גבהו מחיה הוא את העולם המעשי שבחיים בעז קדשו, וקידשנו במצוותיו. ובזה אל יפול רוחנו בקרבנו, אם נראה חכמי הגויים מבטאים איזה רעיון רוחני אלהי בדברים יותר ברורים לכאורה מחכמי ישראל קדושי עליון, כי באמת אף על פי שנראה לכאורה צד השווה בסגנון החיצוני של המחשבה, בכל זאת כגבוה שמים מארץ גבהו דרכינו מדרכיהם ומחשבותינו ממחשבותיהם, ואם היו באים להדגיש את נקודתנו הפנימית, היו כאלמים ממש. והננו מקווים ליום אשר יבוא, אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ד'. (שם).

²¹ עיין בעין איה ברכות, פרק ראשון, קלב.

רמז ושירה

הרב כתב ש'השירה והרמז מוכרחים להיות רק הם הכלים שאור ישראל הסודי העליון מתראה על ידם'. יש הבדל בין רמז לשירה, הרמז הוא עדיין בא מבחוץ, אדם נרמז למה שיש בפנים, אבל הוא לא ממש רואה.

יש הבדל גם בין רמז למשל. בחב"ד משתמשים הרבה במשלים, בגלל שזו הדרך היחידה לקחת מחשבות כל כך גבוהות ולהוריד אותם למטה. אבל ר' נחמן²² לא היה מוכן להשתמש במשלים, לכן הוא ישב שעה או שתיים, מרט את זקנו, עד שבסוף הוא הצליח להגיד את התורה שלו בלי משלים. אבל הוא כן השתמש ברמז, כיוון שזו עדיין לא המחשבה עצמה. המחשבה עצמה היא החיים הישראליים במובן העמוק שלהם, במובן של ארץ ישראל ושל הגאולה עצמה. המחשבה עצמה מתבטאת בשירה.

יצא לנו שהשפה היא ההיכל, היא השכינה, היא מכניסה אותנו פנימה לתוך עולם המחשבה ומאפשרת לנו לפגוש את האין סוף הלא מושג. בהיכל אפשר לפגוש את המחשבות של העולם וגם את המחשבות שקדמו לעולם.

הקדושה העליונה

נראה עוד מקור שמתאר את הדומיה:

הקדושה העליונה היא קדושת הדומיה, קדושת ההויה, שהאדם שמכיר עצמו בטל בפנימיותו הפרטית, וחי חיים כלליים, חי כל. (אורות הקודש ב,

עמ' רצז).

תסלחו לי שככה אני מתאר את זה: אחת הבעיות הגדולות של עם ישראל היא, שליעקב אבינו היו שתי נשים – רחל ולאה. הדבר הזה גרם להמון סיבוכים. זה קשור לכל הפירוד שיש בין תורת הנסתר לתורת הנגלה.

'הקדושה העליונה' קשורה לנושא של איחוד הנסתר והנגלה, אחרי שרחל ולאה נפגשות ונהפכות לדמות אחת. את הדמות הזו אפשר להבין בשתי צורות. אפשרות אחת היא כמו הדמות שקוטלת את הנחש, כלומר, אדם עולה ממדרגה למדרגה, עד שבסוף הוא מגיע לשער החמישים, ובשער החמישים הוא קוטל את הנחש.

²² בחיי מוהר"ן, אות שסא.

קטילת הנחש היא כמו התיאור של מצוות פרה אדומה, שהדבר שטיהר את האדם כשהיה טמא, עכשיו מטמא אותו. כלומר, אפשר להשתמש בנחש בשביל להתעלות ולהגיע לשער החמישים, אבל כשמגיעים לשער החמישים הוא האויב הכי גדול.

לפי התיאור הזה, השראת השכינה בעם ישראל היא במשכן, השיא של מלאכת המשכן הוא גמר המלאכה. לכן גמר מלאכה הוא מלאכה.²³ ובעצם כל התהליך של האיחוד של הפנים והחוץ בסופו של דבר מגיע למה שנקרא 'גמר מלאכה הוא מלאכה'. אבל יש שיטה שאומרת שגמר מלאכה איננו מלאכה, ואז השכינה שורה בעם ישראל באופן מלא, ממילא הנושא איננו קטילת הנחש. הרב לא קוטל את הנחש, כיוון שדווקא במקום של הנחש מתגלית הקדושה העליונה.

מה קורה כאשר מגיע הזמן של סוף הגלות? אפשרות אחת היא הפוסט-מודרניזם, כיוון שהתודעה האנושית נשברת ואז יש מקום לתודעה האלוקית. אבל הרב אומר משהו אחר, הוא אומר שמתגלה הטבע של כנסת ישראל, שמתגלית הקדושה שבטבע,²⁴ הקדושה של הטבע נקראת אצל הרב 'הקדושה העליונה'. יוצא שהקדושה העליונה היא ההופעה של הגאולה. ומתגלה דבר נוסף מאוד מעניין, שהקדושה העליונה היא הקדושה של יחידו של עולם,²⁵ כלומר היא זו שמשיגה את האין סוף הלא מושג. לכן הרב אומר כאן שהיא קדושת הדומיה. הדומיה היא האופן בו אנחנו פוגשים את הקב"ה. 'קול דממה דקה' הוא החופש, אור אין סוף, 'רק לאלוקים דומי נפשי'. זו ההופעה של הנעלם.²⁶

אפשר לומר שהמפגש עם הקב"ה הוא דומיה, אבל הדומיה הזו רועשת מאוד. היא נמצאת והיא צועקת, אם לא ישתקו אותה הרעש שלה עצום.

קדושת הדומיה היא הקדושה העליונה, שהיא הקדושה של יחידו של עולם, מבחינתו אין הבדל בין לפני שנברא העולם לאחר שנברא העולם, והקדושה הזו מלאה בגאות שאף עולם לא יכול להכיל אותה.²⁷ יוצא שאפילו אין סוף לא יכול להכיל את הגאות שהקדושה העליונה מעידה עליה, מכיוון שגם הוא עולם – לכן היא דומיה. אבל למרות שהיא דומיה, היא שפה.

²³ עיין בעין איה שבת, פרק רביעי, ח. [המלאכה של המשכן היא בעצם התהליך שהאדם עובר ומתקן את עצמו, ובגמר כל המלאכות, מגיעה המלאכה האחרונה והיא בעצם לקטול את הנחש, לבטל את האני. ואילו בשיטה שגמר מלאכה איננו מלאכה, השראת השכינה איננה פועל יוצא של המלאכה שהאדם עשה, ממילא האדם עובר ומתקן את עצמו, אבל הוא לא צריך לגמור את המלאכה].

²⁴ אורות, אורות התחיה כח; עין איה שבת, פרק תשיעי, כב.

²⁵ עולת ראייה א, עמ' קנט, 'יחיד גאה'.

²⁶ עולת ראייה א, עמ' נב, 'נעלם וגם אין סוף'.

²⁷ על פי עולת ראייה א, עמ' קנט, 'יחיד גאה'.

יוצא לנו שהקדושה העליונה, שהיא הקדושה שבטבע, שהיא השכינה, שהיא השפה של הטבע הארץי – מכניסה אותנו למה שהרב קורא לו 'פלטרין של מעלה' ושל מטה'.²⁸ מצד אחד הוא משהו מאוד גשמי ומצד שני מאוד אינן סופי. הטבע מאוד גשמי, אבל הוא גם אינן סופי.

כלליות

הרב אומר ש'הקדושה העליונה היא, שהאדם שמכיר עצמו בטל בפנימיותו הפרטית, וחי חיים כלליים, חיי כל'. הרב לא מתכוון להגיד שהאדם נמחק שם, כשהוא אומר שהוא חי חיים כלליים, הכוונה שהפרטיות שלו היא כללית.

יש אנשים שלא אוהבים לבטל את הפרטיות שלהם. ככה גם הזכיר הרב שג"ר, על הנקודה הסינולוגית, שאי אפשר לא להפשיט אותה ולא להכליל אותה. אלו דברים נכונים, זו העצמיות של האדם, ה'אני' שלו, אבל העצמיות הזו יכולה להגיע למצב שהיא חיה חיים כלליים.

זה קשור ללחש של הנפש. כשהנפש לוחשת והאדם שומע את זה, היא לא לוחשת סיפור קטן, היא לוחשת סיפור כללי. כשהרב אומר שהאדם הוא כללי, זה לא נכנס לקטגוריה של קומוניזם, ולא של סוציאליזם. גם לא כמו אצל הגל, שהאל נעלם.²⁹ מכיוון שכל הדברים האלו מוחקים את הפרט והאדם נעשה חסר משמעות, וממילא תהיה גם הצדקה לשלוח אותו למושבת עונשין, כיוון שישנה בעיה אם הוא לא מסתדר עם הכלל.

הרב מסביר שבעם ישראל הפרט הוא העיקר ולא הכלל,³⁰ לכאורה זה קצת הפוך ממה שכתוב כאן, אבל זה לא הפוך, זה אותו הדבר, כיוון שאם רוצים לדבר על כלל, ניתן לעשות זאת רק כשהפרטיות מפותחת באמת. אני ואין מצטרפים,³¹ האני פוגש את האין. בתוך מעמקי הסובייקט של האדם, שם הקב"ה שוכן. אבל האני לא נמחק ולא נעלם במקום הזה.

התפיסה שמפרידה בין הפרט לכלל, היא סוג של אין סוף מושג, כיוון שהאין סוף והפרט לא יכולים לשכון יחדיו, כשהאין סוף מופיע הפרט נעלם, כשהכלל מופיע הפרט נעלם. אבל לפי השיטה שהאין סוף לא מושג, אז הוא 'פשוט', הפשטות נמצאת בכל מקום,

²⁸ עקבי הצאן, עמ' קמב, תחילת מאמר 'עבודת אלוהים'.

²⁹ כך טוען אודי אברמוביץ בהרצאתו 'היעלמותו הדתית של האל – התיאולוגיה של הרב טאור'.

³⁰ אגרות ראייה ג, אגרת תשמו; קובץ ב, קלט-קמ. ובעוד מקומות רבים.

³¹ אגרות ראייה א, עמ' מח, (אגרת מד).

היא דבר שאין לו גדר, פירושו של דבר שהיא ממלאת ונמצא בכל מקום. זו הכוונה שהוא חי חיי כל, הכוונה שאדם פוגש את הקב"ה, שאף עולם לא יכול להכיל אותו. לכן זה דומיה, בגלל שאין אופן שתקשיב לזה, וגם לא עיניים שיראו, יש רק דומיה, אבל הקב"ה נוכח בה. לכן כשאדם נמצא שם, הוא חי חיים כללים.

לסיכום

יש הרבה מה לדבר בנושא הזה. הנקודה החשובה שדיברנו עליה, שכל התהליכים שעם ישראל עבר במאה שנים האחרונות, כולל הצד החיובי הגדול של התחיה כאן בארץ, וכולל מה שקרה בשואה, הם באים להגיד את אותו הדבר, שיש כאן משהו חדש, משהו שקשור למעמקים ולחיים. כל עוד שאדם מנסה לתפוס את הקב"ה בתור מושא דתי, הדבר הזה לא הולך לו, לכן באות רעידות האדמה³² האלו, שהן האופן בו הקב"ה מדבר במעמקים.

רעידות האדמה באות בשביל לבנות משהו חדש. הדבר החדש שנבנה הוא לא הייאוש מהספור הכללי וגם לא בדידות ולא פרדוקס. כל הדברים האלו שייכים לתרבות האנושית. רעידות האדמה באות לבנות את הקדושה העליונה, הקדושה של יחידו של עולם, שהיא גדולה יותר מכל שיש כאן, זוהי קדושת הדומיה. השפה היא הביטוי החיצוני של ההיכל הזה.

³² עיין בעין איה ברכות, פרק תשיעי, קלז.